

نقش وظایف مشترک زوجین در تحکیم خانواده از منظر اسلام

صبح نبگانی*

لیلا حمیدان باوی[□]

مدینه سلمان نژاد[□]

چکیده

در این مقاله با روش کتابخانه و با هدف بررسی نقش وظایف مشترک زوجین در تحکیم خانواده از منظر اسلام تدوین شده است. خانواده به منظور حفظ حرمت و کرامت انسان و تأمین سلامت جسمانی و روحی و رشد معنوی می بایست بنیاد آن استحکام یابد. ازاین رو نظام اسلامی برای هر یک از زن و شوهر تکالیف و وظایفی در نظر گرفته شده است. رعایت این وظایف و مسئولیت ها، موجب نزدیکی و صمیمیت بیشتر زوجین می شود و از بروز هرج و مرج در خانواده جلوگیری می نماید. در واقع تحکیم خانواده نیازمند محبت، گذشت، وفاداری، حسن خلق، رعایت حقوق یکدیگر، تأمین نیازهای زناشویی، همکاری و.... میان زوجین است، و آنها با احترام به نقشها و وظایف مشترک و فردی هر یک، می توانند خانواده را به عنوان یک واحد متمایز و پایدار تقویت کنند؛ بنابراین زوجین با اظهار محبت خوش خویی و خوش رفتاری، رعایت حقوق متقابل یکدیگر، تأمین نیازهای جنسی، یاری رساندن آنان به هم در اداره امور زندگی، احترام متقابل اعضای این نهاد نسبت به یکدیگر و... می توانند بنیان خانواده را تقویت و به رشد و تداوم آن کمک کنند.

کلیدواژه ها: اسلام، تحکیم خانواده، خانواده، زوجین، وظایف.

* دبیر گروه شهید بابایی، طلبه سطح ۲، مدرسه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۱۶۹۲۷۶۹۴۱.

□ عضو گروه، طلبه سطح ۲، مدرسه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۳۷۴۶۵۷۸۸۳.

□ عضو گروه شهید بابایی، طلبه سطح ۲، مدرسه فاطمیه ملاثانی، شماره تماس: ۰۹۳۰۷۶۲۴۲۸۴.

مقدمه

خانواده به عنوان اولین و مهمترین نهاد اجتماعی، نقش کلیدی در تربیت انسان‌ها، حفظ هویت و ارزش‌های اخلاقی، و تداوم و رشد جامعه دارد. از نگاه اسلام، نقش زوجین به عنوان دو رکن اساسی و ستون اصلی خانواده، در استحکام و پایداری آن از اهمیت بالایی برخوردار است و نیز با ارائه تعالیم جامع و کارآمد برای حفظ و تقویت بنیان خانواده، به نقش زوجین به عنوان ستون‌های اصلی این نهاد مقدس تاکید می‌کند. شناخت وظایف زوجین، به ماکمک می‌کند تا ریشه مشکلات خانوادگی را در عدم توجه به وظایف و مسئولیت‌های متقابل زوجین بشناسیم و با ترویج و تقویت این وظایف به حل آنها بپردازیم.

در این زمینه پژوهش‌هایی صورت گرفته است، از جمله می‌توان به کتب «خانواده در قرآن» اثر احمد بهشتی، «ازدواج در اسلام» به قلم علی مشکینی، و نیز «تحکیم خانواده از نگاه قرآن و سنت از محمد محمدی ری شهری، به طور کلی به بیان مسئله ازدواج و تحکیم خانواده پرداخته اند. مقالاتی همچون تحکیم خانواده در آموزه‌های قرآنی از اکرم السادات حسینی، و بررسی نقش زن و مرد در تحکیم خانواده از منظر دین اسلام به قلم محمدمهدی یحیی پور و حسین قربانی یاسور و... اشاره نمود، که به بیان نقش زن در تحکیم خانواده و یا به طور کلی نقش آموزه‌های قرآنی در تحکیم خانواده را بیان نمودند. اما در این پژوهش به بررسی وظایف مشترک زوجین در تحکیم بنیان خانواده از منظر اسلام خواهیم پرداخت.

وظایف مشترک زوجین

از نگاه اسلام برای تحکیم خانواده زوجین وظایف مشترکی را بر عهده دارند که در ذیل به تفصیل به بیان آنها خواهیم پرداخت.

۱- اظهار محبت

از آداب مهم و بسیار سفارش شده در اسلام، اظهار محبت به یکدیگر است. حضرت امام موسی کاظم (ع) به نقل از رسول گرامی خدا (ص) می‌فرماید: «إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُعَلِّمَهُ فَإِنَّهُ أَصْلَحُ لِذَاتِ الْبَيْنِ»^۱ اگر یکی از شما برادر [دینی] اش را دوست دارد پس او را از [علاقه خود] آگاه کند؛ چرا که این کار پیوند دوستی [شان] را استوارتر می‌سازد.

در خانواده‌ای که مهر و محبت وجود دارد و زوجین با آرامش، آسایش و علاقه‌مندی به یکدیگر در آن زندگی می‌کنند با توانمندی بیشتری می‌توانند به تربیت فرزندان خود بپردازند. وقتی فرزند در کانون پر از محبت و عاطفه پرورش یابد، روح او نیز آرام است و بهتر رشد می‌کند و با الگوگیری از والدین خود، در آینده همسری مهربان و کارآمد خواهد بود و خانواده‌ای کارآمد نیز تشکیل خواهد داد. این کارآمدی، نسل به نسل منتقل می‌شود و جامعه‌ای پر از شور و نشاط و کارآمد شکل می‌گیرد.^۲

به طور طبیعی هر انسانی همسر خود را دوست دارد. هر چند میزان علاقه انسان‌ها به همسرانشان متفاوت است، در وجود علاقه و دوستی میان آن دو شکی نیست؛ زیرا با او ازدواج کرده است پس روشن است که علاقه‌ای در میان آنان بوده که عامل این پیوند شده است. اما این دوستی همجنس دیگر علاقه‌های انسان از قبیل دوست داشتن مال و خانه و ماشین نیست. همسر او یک انسان است و دارای درک و شعور و عواطف بسیار لطیف و حساس؛ از این رو دانستن هر دو طرف به وجود و شدت این علاقه، تداوم‌بخش زندگی زناشویی است و سبب تحکیم خانواده است و کیفیت زندگی مشترک را چندین و چند برابر می‌کند.^۳

^۱ - راوندی کاشانی، النوادر راوندی، ص ۱۲.

^۲ - صفورایی‌پاریزی، اثربخشی رعایت آموزه‌های اخلاق اسلامی در کارآمدی خانواده، ص ۴.

^۳ - محمدی ری‌شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۸۰.

محبت، امری قلبی است، ولی تا در قالب رفتارها و واکنش های متقابل نمود نیابد، کسی از آن آگاه نمی شود. برخی با این فکر که من همسر را دوست دارم و خدا نیز می داند، پس چه نیازی است او را از این علاقه آگاه کنم، از محبت کردن به همسر خود غافل می شوند، در حالی که بنا بر روایت امامان معصوم علیهم السلام، دوست داشتن تنها کافی نیست، بلکه باید همسر را از میزان عشق و مهربانی خود باخبر سازیم.^۱ پیامبر اکرم (ص) مؤید این سخن می فرماید: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ: إِنِّي أَحِبُّكَ، لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا؛^۲ [این] سخن مرد به همسرش که من تو را دوست دارم هرگز از قلبش بیرون نخواهد رفت.

بنای خانواده بر پایه محبت استوار است. با مهر و دوستی، بسیاری از کاستی ها جبران می شود و بدون آن، بسیاری از خصلت های پسندیده دیگر درک نمی شود. در زندگی زناشویی، الفت و مهربانی، دل ها را به هم نزدیک می سازد و امید و اطمینان را در وجود همسر می نشاند. محبت زن و شوهر نسبت به یکدیگر می تواند به وسیله زبان یا با روش های مختلف در عمل و در موقعیت های گوناگون بیان شود. اظهار دوستی نیز باید با بیان کلماتی صریح و عاشقانه شکل بگیرد تا روح غبار گرفته در مسیر زندگی به پاکی بدل شود و نشاط و شادابی در رگ های زندگی جریان یابد.^۳

داشتن روابط خوب و صمیمی با همسر برای انسان، نوعی فراغت بال و آسودگی خیال به ارمغان می آورد که در سایه آن، انسان، با آرامش بیشتری می تواند به عبادت و تعلّم و خدمت به جامعه بپردازد. همچنین باعث پرورش صفات پسندیده در زوجین است، مثل عفت، حیا، عدم تمایل به ارتباط با نامحرم و ... پس این که مرد علاقه اش را به همسرش با زبان اعلام کند اهمیت بسیاری دارد. در گام بعدی باید این علاقه را در رفتار خود نشان دهد.^۴ پیامبر گرامی خدا (ص) در حدیثی می فرماید: «إِذَا نَظَرَ الْعَبْدُ إِلَى وَجْهِ زَوْجِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ، نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِمَا نَظَرَ رَحْمَةٍ، فَإِذَا أَخَذَ بَكْفِهَا وَأَخَذَتْ بِكَفِّهِ، تَسَاقَطَتِ ذُنُوبُهُمَا؛^۵ هرگاه بنده ای به همسرش [از سر محبت] نگاه کند و همسرش نیز به چهره او بنگرد، خداوند [امتعال] نگاهی از سر رحمت به آنان می افکند. و اگر دستان همدیگر را بگیرند گناهان آنان فرو می ریزد».

۱ - اسحاقی، کانون محبت: رهنمودهای اخلاقی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره خانواده، صص ۲۸-۲۹.

۲ - العطار دی، مسند الإمام الصادق أبي عبد الله جعفر بن محمد (ع)، ج ۱۶، ص ۲۵۳.

۳ - اسحاقی، کانون محبت: رهنمودهای اخلاقی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره خانواده، ص ۲۸.

۴ - فقیهی، تربیت جنسی: مبانی، اصول و روشها از منظر قرآن و حدیث، ص ۶۲.

۵ - متقی هندی، کنز العمال، ج ۱۶، ص ۲۷۶، ح ۴۴۴۳۷.

یک نگاه محبت‌آمیز زن و شوهر به هم، باعث نازل شدن رحمت الهی بر آنان است. بویژه آن که این نگاه محبت‌آمیز، بر قلب زوجین تأثیر می‌گذارد. توجه کردن مرد به خانواده و محبت کردن به آنها به اندازه‌ای اهمیت دارد^۱ که پیامبر صلی الله علیه و اله می‌فرماید: «جلوس المرء عند عیاله أحبّ إلى الله تعالى من الاعتكاف فی مسجدی هذا»^۲ خداوند نشستن مرد در کنار همسرش را از اعتکاف در مسجد النبی، بیشتر دوست دارد.

امام صادق علیه السلام نیز می‌فرماید: «رحم الله عبدا أحسن فیما بینة و بین زوجته»^۳ خداوند، رحمت کند مردی که روابط بین خود و زنش را نیکو گرداند.

بنابراین زوجین با اظهار محبت به یکدیگر موجب انس الفت در زندگی شده و در نتیجه پایه های زندگی و خانواده استحکام می یابد.

۲- عفو و گذشت

انسان ها کم و بیش اهل لغزشند و بهترین شان کسانی هستند که از اشتباه های دیگران چشم‌پوشند و عیب های همدیگر را بزرگ جلوه ندهند که این خود، به خوشی ها و زیبایی زندگی می افزاید. این صفت نیکو، در زندگی زن‌شویی اهمیت ویژه ای می یابد؛ زیرا زن و شوهر در کنار هم زندگی می کنند و در صورت چشم‌نپوشیدن از لغزش های طرف مقابل، وجودشان برای همدیگر تحمل ناپذیر خواهد بود.

زن و شوهر باید رضایت همدیگر را جلب کنند و از انجام دادن کارهایی که کدورت و ناراحتی به دنبال دارد، بپرهیزند. البته ناممکن است که زن و شوهر به طور کامل بدون خدا و لغزش باشند. بنابراین، در این گونه موارد باید از خداهای یکدیگر درگذرند تا زندگی به کام آنها گوارا و شیرین شود؛ زیرا چنانچه در این باره سخت گیری کنند و از اشتباه هم چشم‌نپوشند، زندگی یا به کام آنان تلخ می شود یا آن را از دست می دهند. بیشترین سفارش اسلام در مورد مسائل خانوادگی نیز گذشت و چشم‌پوشی زن و شوهر از کج خلقی ها و اشتباه های یکدیگر است.^۴ رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز می فرمود: «زن بد، عذر شوهرش را نمی پذیرد خدااهايش را نمی بخشد».^۵

۱ - فقیهی، تربیت جنسی: مبانی، اصول و روشها از منظر قرآن و حدیث، ص ۶۴.

۲ - ورام بن أبی فراس، تنبیه الخواطر، ج ۲، ص ۱۲۲؛ محمدی ری شهری، میزان الحکمة، ج ۲، ص ۱۱۸۶.

۳ - ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۴۳؛ حرعاملی، وسائل الشیعة، ج ۲۰، ص ۱۷۰.

۴ - اسحاقی، کانون محبت: رهنمودهای اخلاقی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره خانواده، ص ۲۷.

۵ - مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۳، ص ۲۳۵.

زن و مرد، بخصوص در آغاز زندگی، با بهره گیری از عنصر قناعت و ساده زیستی، می توانند در نهایت تنگ دستی، پیوند مشترک خود را شیرین و بادوام نمایند.^۱

۱۰. رضا (خشنود بودن به خواست خدا)

تلاش مرد برای تأمین رفاه خانواده، یکی از وظایف اختصاصی اوست؛ اما بدیهی است که همه این تلاش ها به نتیجه نمی رسد، و چه بسا زندگی خانوادگی، دچار مشکلات مادی و غیر مادی می گردد. این جاست که انسان باید نه تنها خود را تسلیم تقدیر الهی را نماید، بلکه باید راضی بودن به قضای الهی را تمرین کند تا زندگی به کام او گوارا گردد.^۲ در روایتی آمده است که امام علی (علیه السلام) فرمودند: «إِنَّ أَهْنَأَ النَّاسِ عِيشًا، مَنْ كَانَ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ لَهُ رَاضِيًا»^۳ گواراترین زندگی، از آن کسی است که به آنچه خداوند قسمت او کرده، خرسند است.

بنا بر این، یکی دیگر از وظایف مشترک اعضای خانواده - که در بن بست ها و فراز و نشیب ها، زندگی را گوارا می سازد و موجبات دوام آن را فراهم می کند- رضامندی به قضای الهی است.^۴

۱ - محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، صص ۳۹۷-۳۹۸.

۲ - همان، ص ۳۹۸.

۳ - محمدی ری شهری، میزان الحکمة، ج ۳، ص ۲۲۱۶.

۴ - محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۹۸.

نتیجه گیری

خانواده بنیادی‌ترین نهاد در جامعه انسانی است که وظیفه تربیت و سازندگی افراد و انسان‌ها را بر عهده دارد و اگر افراد نتوانند خانواده را تحکیم بخشند و افرادی باایمان در آن پرورش دهند، نمی‌توانند جامعه‌ای ایده‌آل برای نسل آینده بسازند و از فرهنگ ایمانی خود جا مانده و به اهداف متعالی خود نمی‌رسند.

تعالی خانواده به معنای رشد و ارتقای همه جانبه آن در ابعاد مختلف مادی، معنوی، عاطفی و اجتماعی است. خانواده‌ای متعالی خانواده‌ای است که اعضای آن در فضایی صمیمانه، مملو از عشق و احترام، با هم تعامل دارند و در کنار هم به رشد و ترقی و کمال نفس خود و جامعه کمک می‌کنند.

مسئولیت‌پذیری نیز به عنوان یک اصل اخلاقی و اسلامی، نقش کلیدی در تعالی خانواده ایفا می‌کند. زوجین مسئول اولیه و اساسی در حفظ و تداوم خانواده هستند. آنها با درک مسئولیت خود و عمل به آن، می‌توانند زمینه رشد و تعالی اعضای خانواده را فراهم کنند.

لذا زوجین با انجام وظایف مشترک همچون اظهار محبت خوش خویی و خوش رفتاری، رعایت حقوق متقابل یکدیگر، تأمین نیازهای جنسی، یاری رساندن آنان به هم در اداره امور زندگی، احترام متقابل اعضای این نهاد نسبت به یکدیگر و... می‌توانند بنیان خانواده را تقویت و به رشد و تداوم آن کمک کنند.

فهرست مطالب

- قرآن کریم
- نهج الفصاحه

- (۱) ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، ج ۳، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم، ۱۴۱۳ ق.
- (۲) اسحاقی، حسین، **کانون محبت: رهنمودهای اخلاقی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله دربارہ خانواده**، تهران: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
- (۳) الهامی نیا، علی اصغر، **آیین زندگی**، قم: انتشارات زمزم هدایت، ۱۳۸۸ ش.
- (۴) پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، بی جا: دنیای دانش، بی تا، در کتابخانه مدرسه فقاہت.
- (۵) پسندیده، عباس، **رضایت زناشویی**، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۹۱ ش.
- (۶) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، **غرر الحکم و درر الکلم**، محقق / مصحح: مهدی رجائی، قم: دار الکتاب الإسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ق.
- (۷) راوندی کاشانی، فضل الله بن علی، **النوادر راوندی**، قم: دار الکتاب، چاپ اول، بی تا.
- (۸) الراوندی، قطب الدین سعید بن هبة الله، **قصص الأنبياء**، محقق: الميرزا غلامرضا عرفانیان، تهران: مجمع البحوث الاسلامیة، بی تا.
- (۹) الحرّ العاملی، محمد بن الحسن، **وسائل الشیعة**، ج ۲۰، بیروت: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، بی تا.
- (۱۰) حسینی بهارنچی، محمد، **آیین همسر داری و آداب زندگی در اسلام**، قم: انتشارات عطر عترت، ۱۳۸۵ ش.
- (۱۱) خامنه ای، سید علی؛ رهبر معظم انقلاب اسلامی، **زن و بازیابی هویت حقیقی**، تهران: انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰ ش.
- (۱۲) جمعی از نویسندگان، **همسران همراه: سیره خانوادگی همسران علما و بزرگان دین**، قم: مرکز مدیریت حوزه های علمیه، ۱۳۹۵ ش.
- (۱۳) السیوطی، جلال الدین، **الجامع الصغير**، ج ۲، بیروت: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، ۱۴۰۱ ق.

- (۱۴) العطاردی، عزیز الله، مسند الإمام الصادق أبي عبد الله جعفر بن محمد (ع)، ج ۱۶، بی جا: عطارد، بی تا، در کتابخانه مدرسه فقاها.
- (۱۵) فاخری علیرضا، منتظری، محمد حسین، اخلاق خانواده، ج ۱، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نمایندگی ولی فقیه، اداره آموزش های عقیدتی سیاسی، ۱۳۷۸ ش.
- (۱۶) فقیهی، علی نقی، تربیت جنسی: مبانی، اصول و روشها از منظر قرآن و حدیث، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۷ ه. ش.
- (۱۷) قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، ج ۱، قم: انتشارات دار الکتب، چاپ سوم، ۱۴۰۴ ق.
- (۱۸) لیثی الواسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، قم: دارالحدیث، بی تا.
- (۱۹) متقی الهندی، علاء الدین علی بن حسام الدین، کنز العمال، محقق: بکری حیانی - صفوة السقا، مؤسسه الرساله، چاپ پنجم، ۱۴۰۱ ق.
- (۲۰) محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، مترجم: شیخی، حمیدرضا، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، سازمان چاپ و نشر، ۱۳۸۹ ه. ش.
- (۲۱) محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۲، قم: انتشارات دارالحدیث، ۱۴۱۶ ق.
- (۲۲) محمدی ری شهری، دانشنامه قرآن و حدیث، ج ۴، قم: دار الحدیث، بی تا.
- (۲۳) محمدی ری شهری، محمد، دوستی در قرآن و حدیث، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۲ ش.
- (۲۴) مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱۰۳، بیروت: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، ۱۴۰۳ ق.
- (۲۵) مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، ج ۲، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.
- (۲۶) ورام بن ابي فراس، تنبيه الخواطر، ج ۲، قم: مکتبه فقیه، چاپ اول، ۱۴۱۰ ق.
- (۲۷) وطنی، منصوره، حقوق و تکالیف زوجین و مقایسه تطبیقی متون مذهبی از قرآن و کلام اهل بیت علیه السلام، قم: آستانه مقدسه، انتشارات زائر، ۱۳۸۸ ش.
- (۲۸) نخعی مقدم، محمد، ملکی، یوسف، ازدواج و مدیریت خانواده، تهران: نشر هستی نما، چاپ اول، ۱۳۸۶ ش.
- (۲۹) نحوی، سیف الله، نقش خانواده در پیشگیری از انحرافات، قم: سازمان تبلیغات اسلامی، پژوهشکده باقرالعلوم (ع)، انتشارات نورالسجاد، ۱۳۸۸ ش.

مقالات

- (۱) صفورایی پاریزی، محمدمهدی، اثربخشی رعایت آموزه‌های اخلاق اسلامی در کارآمدی خانواده، دو فصلنامه معارف عقلی، معرفت اخلاقی شماره ۱، قم: موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵ ش.
- (۲) محبی، محمدعارف، خانواده و شاخص‌های تنظیم روابط جنسی، ماهنامه معرفت، شماره ۱۷۱، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰ ش.